

KIBERHUJUMLARDAN HIMOYALASHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Sheryigit Yuldashev Ergashevich

O‘zMU Jizzax filiali Oila psixologiyasi kafedrası katta o‘qituvchisi

sheryigityuldashev@gmail.com

Annotatsiya: Axborotlashgan jamiyatda kiberhujumlar, kriminal harakatlardan himoyalaniş davr talabi hisoblanadi. Bunday holatlarni oldini olish maqsadida juda ko‘p ishlar amalga oshirilmoqda. Ushbu maqolada kiberhujumlardan himoya qilishning psixologik xususiyatlari ochib berishga harakat qilingan.

Kalit so‘zlar: Kiberjinoyatchilik, axborot xavfsizligi, kommunikatsiya, dasturiy mahsulot, kriminalistik tavsif.

Asrimizning global muammolari qatoriga yangidan-yangi turlari bilan tilga olinayotgan kiberjinoyatchilik kirib kelganiga ham ancha bo‘ldi. Uning bizga ma‘lum bo‘lgan virusli dasturlarni tarqatish, parollarni buzib kirish, kredit karta va boshqa bank rekvizitlaridagi mablag‘larni o‘zlashtirish talon-toroj qilish, shuningdek, internet orqali qonunga zid axborotlar, xususan, bo‘hton, ma‘naviy buzuq ma‘lumotlarni tarqatish bilan bashariyat hayotiga katta xavf solayotganidan ko‘z yuma olmaymiz. “Kiberjinoyatchilik” tushunchasi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalaridan foydalangan holda, virtual tarmoqda dahshat solish, virus va boshqa zararli dasturlar, qonunga zid axborotlar tayyorlash va tarqatish, elektron xatlarni ommaviy tarqatish (spam), xakerlik hujumi, veb-saytlarga noqonuniy kirish, firibgarlik, ma‘lumotlar butunligi va mualliflik huquqini buzish, kredit kartochkalari raqami hamda bank rekvizitlarini o‘g‘irlash (fishing va farming) va boshqa turli huquqbuzarliklar bilan izohlanadi.[1]

Kompyuter axboroti sohasidagi jinoyatlarning kriminalistik tavsiflarining quyidagicha guruhlangan:

- ✓ kompyuter axborotini tutib olish usullari;
- ✓ ruxsatsiz kirish usullari;

- ✓ manipulyatsiya usuli;
- ✓ murakkab usullar.

Jinoyatning ob'ektiv tomoni kompyuter tizimi yoki tarmog'idan foydalanish qoidalarini buzishdan iborat bo'lgan harakat yoki harakatsizlik, jiddiy zarar ko'rinishidagi oqibat va harakat va oqibat (moddiy tarkib) o'rtasidagi sababiy bog'liqlik bilan tavsiflanadi. Aslida, bu kompyuter tizimi yoki tarmog'ining xavfsizligini ta'minlaydigan ma'lum qoidalarga rioya qilmaslik yoki to'g'ridan-to'g'ri e'tibor bermaslikda ifodalanadi (masalan, "virus" dasturlari mavjudligi uchun yangi ishlatilgan mashina vositalarini tekshirmaslik). "Kompyuter tizimining ishlash qoidalari" deganda vakolatli davlat organi tomonidan belgilanishi mumkin bo'lgan qoidalar tushunilishi kerak. [2-3]

Shuningdek kompyuterlar va boshqa kompyuter texnikasini ishlab chiqaruvchilar tomonidan o'rnatilgan texnik foydalanish qoidalari va dasturlar bilan ishlash qoidalari, ishlab chiqaruvchilar va dasturiy ta'minot ishlab chiqaruvchilar tomonidan belgilangan qoidalarni tuzib chiqish kerak. Kompyuter tizimidan foydalanish qoidalarini buzish qonun bilan qo'riqlanadigan kompyuter ma'lumotlarining yo'q qilinishiga, bloklanishiga yoki o'zgartirilishiga, shuningdek, jismoniy va yuridik shaxslarning, jamiyat va davlatning huquq va manfaatlariga jiddiy zarar yetkazishi mumkin.

Shu o'rinda kiberterrorizm va uning jamiyat hayotiga solayotgan xavfining ko'lami ham oshib borayotganini ta'kidlash joiz. Kiberterroristik harakat (kiberhujum) - komp'yuterlar va axborot kommunikatsiya vositalari yordamida amalga oshirilgan, odamlarning hayoti va sog'lig'iga bevosita xavf tug'diradigan yoki potentsial xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan, moddiy ob'ektlarga katta zarar etkazishi yoki shunga olib kelishi mumkin bo'lgan, ijtimoiy xavfli oqibatlarning boshlanishi yoki maqsadi bo'lgan siyosiy sababdir. Zamonaviy terrorchilar uchun kibermakondan foydalanishning jozibadorligi kiberhujumni amalga oshirish katta moliyaviy xarajatlarni talab qilmasligi bilan bog'liq.[4-5]

Ekspertlarning xulosasiga ko'ra, bu rivojlanayotgan davlatlarning taraqqiyotiga ko'maklashish, umuminsoniy demokratik tamoyillarni qaror toptirish

niqobi ostida fuqarolar ongiga ta'sir o'tkazish, ularni turli yo'llar bilan o'z maqsadlari sari bo'ysundirish orqali amalga oshirilmoqda.

Afsuski, bu jarayonda kiberhujumlarni uyushtirish, bu yo'lda internet global tarmog'ining mislsiz imkoniyatlaridan "samarali" foydalanishga urinishlar tobora avj olmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlar egalari ushbu tarmoqlar sahifalarida davlat tuzumini ag'darishga da'vat qilingani uchun javobgarlikka tortilishining xalqaro miqyosdagi huquqiy asoslari yaratilmagan. Vaholanki, har bir qilingan jinoiy xatti-harakat yoki harakatsizlik mazmun-mohiyatiga ko'ra, albatta, javobsiz va jazosiz qolmasligi kerak.[6-7]

Internet saytlari to'satdan paydo bo'lib, ko'pincha formatini, so'ngra manzilini o'zgartiradi. Shu bois ayrim ekspertlar internetting butkul ochiqligi kabi dastlabki kontseptsiyalardan voz kechib, uning yangi tizimiga o'tishni taklif etmoqda.

Yangi modelning asosiy mohiyati tarmoqdan foydalanuvchilarning anonimligidan voz kechishdir. Bu tarmoqning jinoiy tajovuzlardan yanada ko'proq himoyalangan bo'lishini ta'minlashga imkon berdi. Jahon hamjamiyatiga integratsiyalashayotgan mamlakatimizda axborot kommunikatsiya texnologiyalari, axborot tizimlari va zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan samarali foydalanish bo'yicha izchil davlat siyosati olib borilmoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizda joriy etilayotgan zamonaviy raqamli texnologiyalar, fuqarolarimizga qator qulayliklar va imkoniyatlar eshigini ochmoqda. Mazkur jarayon bilan bir qatorda, yaratilayotgan raqamli texnologiyalar va axborot tizimlarining xavfsizligini ta'minlash muammosi ham mavjud, albatta. Bu eng dolzarb masalalardan biri - kiberxavfsizlikni ta'minlash, sodir etilishi mumkin bo'lgan kiberjinoyatlarning oldini olish va unga qarshi kurashish masalasi hisoblanadi.[8-9-10]

Kundan-kunga takomillashib ketayotgan kiberjinoyatchilikka qarshi kiberxavfsizlikni ta'minlashda quyidagi asosiy talablarni bajarish orqali ulardan himoyalani, ya'ni kiberxavfsizlikni ta'minlashimiz mumkin:

- xodimlarga axborot xavfsizligi asoslarini o'rgatish;
- foydalanayotgan dasturiy mahsulotlarning zaifliklarini doimiy sinovdan o'tkazish;
- ishonchli antivirus dasturidan foydalanish;
- litsenziyalangan rasmiy dasturlardan foydalanish;
- axborot tizimlarini himoyalashda ko'p faktorli autentifikatsiyadan foydalanish;
- parollardan foydalanishda kuchli parolni saqlash siyosatiga rioya qilish;
- muntazam ravishda komp'yuter qattiq disklaridagi ma'lumotlarni shifrlash.

Shu o'rinda, mamlakatimizda kiberjinoyatlarning oldini olish va unga qarshi kurashni olib boruvchi vakolatli davlat idoralariga ham muayyan vazifalar yuklanishini alohida ta'kidlash lozim.[11]

Xususan, ular kiberjinoyatchilikka qarshi kurash faoliyatida O'zbekiston Respublikasi va uning xalqini axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari orqali amalga oshirilayotgan yoki bunga imkon berayotgan shaxs, jamiyat va davlat xavfsizligini va ularning manfaatlari tashqi hamda ichki kibertahdidlardan himoya qilinishini ta'minlash, mazkur sohada qonuniylik va qonun ustuvorligini mustahkamlash, kiberjinoyatlar va kiberhuquqbuzarliklarning oldini olish, ularni aniqlash va barham berish kabi vazifalarni amalga oshirishi darkor.

Shuningdek, kiberjinoyatlar va kiberhuquqbuzarliklarni tergov qilish va ularni aniqlash, bartaraf etish hamda oldini olish bo'yicha zarur qarorlar qabul qilish, kiberjinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqishda ishtirok etish, kiberterrorizm, kiberekstremizm, uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashish, davlat organlari manfaatlariga hamda kiberxavfsizligiga tahdid soluvchi kiberhatarlarni aniqlash va ularga qarshi kurashish, kiberjinoyatlar bo'yicha tergovga qadar tekshiruv va dastlabki tergovni o'tkazish, tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshirish, fuqarolarning huquq va erkinliklariga tahdid soluvchi kiberjinoyatlarning sodir etilishiga imkon yaratuvchi sabablar hamda shart-sharoitlarni aniqlash va bartaraf etish kabi muhim vazifalarni bajarishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yuldashev Sheryigit Ergashevich. Leadership as an effective means in management activities. Eurasian journal of humananities and Social Sciences. ISSN: 2795-7683. Volume 5 February, 2022
2. Шарафитдинов А. и др. Проблема застенчивости у ребенка и ее устранение //Образование и воспитание. –2020. –№. 2. –С. 64-66.
3. Yuldashev Sheryigit Ergashevich. PSCHOLOGY OF MODERN LEADERSHIP AS AN IMPORTANT PHENOMENON OF EFFECTIVE MANAGEMENT”. Intenational Journal of Early Childhood Special Education ISSN:1308-5581 2022 yil
4. Шарафитдинов А. и др. Формирование у учеников чувства общности //Образование и воспитание. –2020. –№. 2. –С. 66-67
5. Маджидов Дж Б, Маджидова В, Шарофиддинов А . Социальный интеллект как совокупность способностей, обеспечивающих адаптацию личности в обществе. страницы: 22-24 источник: актуальные вопросы современной психологии материалы международной научной конференции. 2017
6. Sharofitdinov, A. (2022). BOSHQARUV JARAYONIDA QAROR QABUL QILISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5405>
7. Sharafitdinov Abdulla Qarshiboyev Sardor Alisher ugli 2022, The role of family in the formation of learning motivation for adolescents. Texas Journal of Multidisciplinary Studies ISSN NO: 2770-0003 <https://zienjournals.com> Date of Publication: 30-03-2022
8. Sharofitdinov, A. (2022). O‘SMIRLARDA JINOYATCHILIK XULQINING KELIB CHIQISHI . Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(6), 78-81. извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5489>
9. Abdulla, S. (2022, March). THE ROLE OF FAMILY IN THE FORMATION OF LEARNING MOTIVATION FOR ADOLESCENTS. In *Conference Zone* (pp. 286-288).
10. Sharofitdinov, A. (2022). OILADA SIBLING MAQOMI MUNOSABATLARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(3).
11. Sharofitdinov, A. (2022). Destruktiv xulq-atvor paydo bo ‘lishi va shakllanishining ijtimoiy psixologik omillari. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(3).
12. Мажидов Жасур, & Хамдамов Хайдарбек. (2022). ШАХСГА СТРУКТУРАВИЙ ЁНДАШИШДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. Involta Scientific Journal, 1(7), 138–148. Retrieved from <https://involta.uz/index.php/iv/article/view/255>
13. Majidov, J. (2022, March). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TA‘LIMI O‘ZLASHTIRISH MUAMMOSINING PEDOGOGIK-PSIXOLOGIK SABABLARI. In *International Virtual Conference on Language and Literature*

